

L'escola normal de la postguerra

L'Escola Normal fou, des de les primeres dècades del segle XX, un dels factors fonamentals del moviment de renovació pedagògica de les Illes Balears. És evident que no va ser l'únic, car seria un error menystenir l'obra de dinamització i estímul que portà a terme l'inspector d'ensenyament primari Joan Capó i Valls de Padrinas (el pedagog Joan Capó d'abans de 1936), ignorant el regeneracionisme pedagògic del metge Emili Darder, batlle de Ciutat, afusellat el 1937, desconèixer allò que significaren per a la nostra ciutat i per als nostres pobles els projectes de construccions escolars i allò que tenia d'innovador el programa per a la reeducació dels deficients que Joan Ignasi Valentí publicà a les pàgines de *La Nostra Terra*.

Algunes expectatives pedagògiques que s'havien gestat durant anys i que sovint només s'havien gestat tímidament, trobaren durant la República el clima necessari per a la seva maduració. Es va teixir d'aquesta manera un moviment renovador que coneixem en les seves línies fonamentals, però sobre el qual ens és necessari indagar amb profunditat a fi d'entendre l'abast de la seva implantació. Avui, emperò, voldria apuntar, encara que sigui de forma epidèrmica, la participació que tingué l'Escola Normal en la dinàmica d'aquell moviment, durant el quinquenni republicà.

No seria arriscat afirmar que la proclamació de la República obrí, arreu de l'Estat, expectatives de renovació i de progrés social. Sobretot,

entre la gent vinculada a l'educació. Algú ha dit que la Segona República Espanyola va ser una República de pedagogs, perquè en la base de les idees polítiques republicanes hi trobàvem sempre aquell entusiasme per l'educació que havia sorgit de les aules de la Institución Libre de Enseñanza. Una República de pedagogs vol dir, segurament, una República de mestres.

L'Escola Normal de les Illes Balears s'inscriu tot d'una en aquest projecte. Els plans d'estudis de les Normals havien estat sempre deficients quant al contingut, tant pel que fa al rigor científic com al nivell acadèmic. (Hem vist que Llopis es plany d'aquest fet, però sobretot de la manca de formació professional dels mestres.) Aquesta mancança d'exigència en els estudis servia d'excusa a l'Administració de la misèria amb què els mestres eren pagats. El Pla de 1914, impulsat pel ministre d'Instrucció Pública Francisco Bergamín, partia d'un examen d'ingrés sobre la base de la cultura de l'ensenyament primari, car no s'exigien els estudis de batxillerat, es cursaven quatre cursos a l'Escola Normal i un examen de revalida. Durant els dos cursos darrers, a més dels estudis teòrics, s'havien de realitzar les pràctiques a l'escola annexa. El Pla de la República, de 1931, fou aprovat el mes de setembre i és conegut sota el nom de Pla professional. En el preàmbul del decret que el fa públic hi trobam la següent afirmació, referida a la formació del mestre: «*precisa una sòlida preparació pedagògica: por*

ello se convierten las Normales en instituciones profesionales.» S'exigien els estudis de batxillerat, tres anys d'estudi bàsicament professional i un any de pràctiques. En acabar les pràctiques, un examen global atorgava el títol de mestre i assignava un lloc de treball.

Cal remarcar que a partir del mes d'octubre de 1932 es fusionaren les dues Escoles Normals (la de mestres i la de mestresses), es fusionaren també els claustres de professors, i els estudis s'impartiren a partir d'aquell curs en règim de coeducació. Sembla, emperò, que l'educació no fou ben vista pels governs dretans posteriors, perquè el dia 7 de juny de 1935 el director general de Primera Ensenyança es dirigia a la direcció de l'Escola instant-la perquè enviàs informació detallada sobre la forma en què es duia a terme la coeducació i que manifestàs la seva opinió sobre els avantatges i inconvenients que hi havia pogut observar.

Una de les realitzacions més destacables d'aquella Escola Normal fou la Colònia Escolar de Portocolom de Felanitx, l'estiu de 1935, al local de l'escola recentment inaugurada, subvencionada per la Direcció General de Primera Ensenyança, dirigida per Josep M. Eyàralar i a la qual assistiren 35 escolars. D'aquesta experiència, que sovint he sentit qualificar de modèlica, Melcion Rosselló, que hi assistí amb altres nou estudiants de la Normal, ha escrit: «La mesada que passàrem a Felanitx compta entre el millor de la meua vida. Allà em vaig fer mestre.»

Però allò que ens pot mostrar fins a quin punt aquella Escola Normal s'havia integrat en el projecte educatiu de la República i havia copsat els principis de l'activisme pedagògic i de l'escola nova és la revisió dels projectes metodològics, la bibliografia recomanada, les activitats programades pels professors responsables de les matèries que configuraven els programes. He tingut la possibilitat de consultar les memòries de les diverses àrees de treball referides al curs 1934-35 i n'he extret algunes notes puntuals: Entre la bibliografia que per a l'assignatura de *Psicologia* recomanava el professor Josep Ensenyat, hi trobam: *Bosquejo de una Psicología basada en la experiencia*, de Höfding, *Los orígenes del conocimiento*, de Turró, *Psicología fisiológica*, de Wundt, *Psicología de los sentimientos*, de Ribot. Al projecte de curs de *Metodología de Lengua*, la professora de la qual era Carmen Cascante, podem trobar-hi *Comment raconter des histoires à nos enfants*, de Sara Cohn Bryant, *El lenguaje y el pensamiento del niño*, de Jean Piaget, *La enseñanza de la escritura*, de R. Dottrens, *L'ensenyament de l'ortografia als infants*, d'A. Galí, etc. També és interessant de veure el projecte metodològic de Rosa Roig per a la Història: recull de llegendes, fotografies d'art, lectures significatives, mapes..., visites al museu de la Societat Arqueològica Lul·liana, al museu diocesà, a l'Arxiu Històric de l'Antic Regne de Mallorca, a la Seu, a la Impremta Guasp, etc. Podem veure també el projecte d'*Organització Escolar* de Josep M. Olmos i de *Pedologia* del mateix professor, amb pràctiques de tests —Binet i Terman— aplicats als alumnes de l'escola annexa, o l'anàlisi d'interpretació del medi que estimulava el professor García Sainz des de les seves classes de Geografia.

Tenia, aquell professorat, un història brillant. Lluís García Sainz era doctor per la Universitat Central i havia estat pensionat per l'Estat per a l'ampliació d'estudis a Alemanya i a Suïssa. Maria Canalas i Mestres, que fou catedràtica de Pedagogia

fins a l'any 1933, escrivia articles a *La Almudaina*, *El Día*, *La Vanguardia Balear*, impartia classes de Geografia als obrers del Foment del Civisme i el mes de desembre de 1921 se'n va anar a Melilla i va pagar-se el viatge de la seva butxaca per entregar als soldats ferits les robes que havien confeccionat les alumnes de la classe de labors, i ho va fer ella personalment perquè el primer paquet que havia enviat mai no va arribar. Rosa Roig i Soler, procedent de l'Escola d'Estudis Superiors de Magisteri, pensionada per a l'ampliació d'estudis i investigació científica a Bèlgica i França per a l'estudi de l'organització de les escoles primàries i normals, fundadora de l'Ateneu de Palma, pensionada per a estudiar la metodologia de l'ensenyament de la Història a Bèlgica, França, Itàlia i Suïssa... El 18 de juliol de 1936 l'aplegà de vacances a Tarragona, la seva terra, i això l'alliberà segurament d'una violenta persecució. Una de les seves alumnes, Maria Morro, m'ha explicat que la tancaren a la presó i fou condemnada sense cap més acusació que «haver estat una alumna especialment considerada per Rosa Roig». Fou acusada de corrompre els alumnes perquè en les activitats d'Història d'Art els mostrava la Venus de Milo... Escrivia a la premsa periòdica: «*Los hombres de la Segunda República española quieren transformar el páramo espiritual de España y por medios y proyecciones distintas inician una obra gigantesca de renovación.*» En acabar la guerra fou depurada i, més tard, s'incorporà a l'Escola Normal de Tarragona, on es va jubilar el mes de juny de 1960. D'un breu parlament que dirigí a un grup d'antigues alumnes mallorquines que acudiren a veure-la aquell mateix estiu he subratllat algunes frases per allò que tenen de rigorosa definició d'un estil de ser pedagog: «...*el imperativo del amor se tradujo en voluntad de presente, que me hizo más adicta al deberse que al derecho.*»

«[...] *ya no recibiré en el próximo octubre la inyección de un nuevo curso que me rejuvenezca, ya se habrá terminado*

el diálogo ininterrumpido tantos años: acostumbrada a verteirme en los demás, a la diaria creación de la clase.»

Gabriel Viñas i Morant, catedràtic de Pedagogia, jugava a truc al Bar Triquet, arbitrava partits de futbol al camp de Son Canals i explicava Rousseau als estudiants de Magisteri. Aquesta fou una de les acusacions de què el culpaven el 1936: propagava les idees del «nefand» Rousseau. Josep M. Eyálar, catedràtic de Física i Química, havia viatjat a França becat per la Junta de Ampliació de Estudios amb l'objectiu d'estudiar la didàctica de la Matemàtica. S'havia casat amb Catalina Vives i Pieres, el 1921, catedràtica de Ciències Naturals, la primera dona de l'Estat que obtingué el doctorat en Ciències, Josep M. Olmos, Mercedes Usúa, Carmen Cascante, Lluís Ferbal, Marina Fernández, Rafael Ramis Tugores...

Sobre aquella pedagogia liberal i progressista va caure, implacable, el flagell de la depuració franquista. Fou, doncs, la pedagogia de l'Escola Normal, castigada amb inflexible duresa. (Lluís Ferbal fou empresonat als Caputxins i morí, acabada la guerra, poc temps després de sortir de la presó, Mercedes Usúa fou depurada, Gabriel Viñas s'escapà de la mort violenta un dia en què un escamot de falangistes acudí a cercar-lo a casa seva, gràcies a la intervenció d'un militar que els acompanyava, fou depurat i es va veure obligat a abandonar la pedagogia i a substituir-la per la feina de comptable en una fàbrica de teixits, Josep M. Olmos, catedràtic de Lengua i Literatura, fou afusellat, acusat de maçó, malgrat la intervenció de Carmen Cascante, que acompanya la seva dona i la seva filla a intercedir, sense èxit, per la vida del company davant el Comte Rossi. També un grup de professors de la Normal havia avalat per escrit el seu bon comportament. Josep M. Eyálar fou sotmès a un consell de guerra, empresonat a Can Mir, «degradat», segons l'expressió del tribunal mateix, a la condició de mestre, morí el 1944, poc temps després de ser excarcerat, etc.)

El franquisme arrabassava d'arrel tots els tanyes de la pedagogia activa i renovadora. Assassinaren gairebé la totalitat del cos d'inspecció. I els mestres. El càstig fou extremadament dur per a aquell magisteri que havia vist que la República estimulava afanyosament la seva professionalitat, amb la convicció que l'escola participaria en el projecte d'educació del ciutadà modern: «No era estrany que ens sancionassin — m'explicava una mestra que havia estat separada del servei durant alguns anys—, perquè nosaltres la d'úiem escrita a la cara, aquella pedagogia que els franquistes s'havien entossudit d'eliminar: Piaget, Dé-croly, Montessori..., i no podíem dissimular-la, tanmateix».

La Comisión Depuradora del Personal del Magisterio inicià la seva actuació el mes d'abril de 1937, presidida per Bartomeu Bosch i Sansó, catedràtic de Llatí i eclesiàstic. Aquesta comissió demanava informació dels mestres als batlles, als rectors, als *jefes locales*... i se servia d'un imprès que especificava les qüestions que havien de puntualitzar: la conducta professional del mestre, la conducta religiosa, la conducta social i particular, si havia format part d'alguna associació secreta, les seves actuacions polítiques, com havia orientat la seva tasca d'ensenyant... Al final del paper, es recordava a l'informador: *«Es además deber de esta Comisión, hacerle presente la responsabilidad que V.S. contraerá ante Dios y España, si, al informar, oculta determinados extremos o falsea los hechos, recurriendo a censurables reservas mentales o sentimentalismos fuera de lugar y de tiempo, esperando que sabrá sobreponerse para obrar en justicia y sin apasionamientos, para dar satisfacción a su propia conciencia y contribuir a la salvación nacional, cumpliendo sin recelos el doloroso sacrificio que a todos nos imponen estos momentos».*

He tingut a les mans la còpia de la relació de mestres encausats, firmada a Madrid el 27 de juliol de 1940 pel ministre d'Educació José

Ibáñez Martín, publicada al Boletín Oficial de la Provincia núm. 11517, de 21 de setembre de 1940. La relació estableix deu tipus de sancions per a un total de 155 mestres. En el darrer apartat, que correspon als mestres separats definitivament del servei, n'hi ha 56, alguns dels quals foren detinguts i condemnats a mort, d'altres varen desaparèixer de la presó de nit, algun altre es va suïcidar. Aquest fou el cas de Joan Galià Lleonart, que encapçalava la llista d'aquest grup i que morí al meu poble, on havia exercit. Alguns anys després, vaig sentir contar la història secretament. Llavors jo era un nin, però percebia la ràbia en aquella veu. Em deien que el mestre Galià no havia pogut resistir veure's castigat i que s'emmalaltí. Era jove i vivia amb els pares. La mare acudia a les cases a mendicar un tros de pa, una almoïna per comprar el medicament per al fill tuberculós. El mestre Galià decidí estrangular-se amb una corretja que havia subjectat al capçal del llit.

Aquell règim sorgit del 18 de juliol de 1936 havia de produir precipitadament els seus mestres. Els que quedaven foren obligats a examinar-se de Religión y Moral perquè no n'havien estudiat a la carrera. N'hi va haver que s'hi varen adscriure tot d'una, obligats per l'ambició o la por. I algun d'aquells que havien estat depurats s'atreví a escriure: *«Ja indisciplina, lo hueco y lo trivial, se había impuesto de tal manera a muchos maestros, que les hizo torcer el camino que la experiencia y la práctica les había trazado. Todo lo que no llevaba el sello de nuevo —el concepto de esa palabra es muy amplio— no era considerado como bueno. Lo laico y lo extranjero suplantó a lo religioso y a lo español. El padre Ruiz Amado y sus seguidores —valores netamente católicos y españoles— relegaron a un segundo término, mercediendo el abandono de las mismas autoridades docentes.»*

Però aquell règim necessitava produir els seus mestres. Tornà a separar-se l'Escola Normal dels

homes de la de les dones. Es va substituir el Pla professional del batxiller, que permetia aconseguir el títol d'ensenyant aprovant unes poques assignatures, s'organitzaren curssets perquè els oficials de l'exèrcit obtinguessin el títol de mestre, vingué després el Pla de 1945 i el Pla de 1950, que era pla vigent quan vaig arribar a l'Escola Normal, el mes d'octubre de 1956. El director era un altre eclesiàstic: Pere Amorós i Esteve, que també exercia de capellà de l'Escola i de professor de Religió, el qual coneixíem amb el sobrenom de Nicodemus.

Us podria contar centenars d'històries en relació a aquell director: com passava llista d'assistència a la missa i la meditació quotidianes, com l'organista tocava cançons de Machín durant la comunió, de les classes de música a la capella: tots els dimecres de l'any, de bon matí, assajàvem allò que cantariem a la missa de final de curs, del Mes de Maria, de les explicacions que ens feia a classe del concepte de pecat, com ens aconsellava que haviem de relatar la creació dels àngels als al·lots petits, com es va negar que representàssim un entremès de Cervantes per a la festa del llibre, perquè el considerava immoral i groller, com ens feia aprendre de memòria la llista de llibres de l'Antic Testament... En les meditacions hi havia alguns temes que l'obsedien: ens deia sovint que teníem el cap de gorrió, que no podia imaginar com Déu, que era tan gran, devia veure les nostres mancances, perquè ell, que era petit, les veia monstruoses: *«Si delante de mí, que soy tan poca cosa, lo hacen tan mal —exclamava—, ¿qué será esto delante de Vos?»*, llavors ens proposava que fóssim —que ho fossin les nostres ànimes— com les verges prudents de l'Evangelí...

Encara vaig ser a temps de tenir alguns d'aquells professors que havien treballat a l'Escola Normal de la República, alguns d'aquells que havien sobreviscut les depuracions i la marginació, rehabilitats de bell nou per a la docència. Els vaig veure

jubilar-se vells i malalts, i n'hi havia que esperaven que acabàs el curs perquè els sabia greu anar-se'n pel desembre o el febrer i deixar el curs a l'aire...

Record la jubilació de Gabriel Viñas, catedràtic de Pedagogia, el mes de febrer de 1958. Impartí les classes fins el mateix dia de la jubilació, l'endemà no es va presentar... i acabarem el curs amb el senyor Josep de Pano, el qual un dia em preguntà per un mestre del meu poble, depurat durant anys i reincorporat posteriorment al servei actiu. Em va dir: «En esclatar la guerra, aquest mestre es va resistir a l'escola i no en volia sortir, malgrat les successives ordres de confinament. Jo vaig fer de comissari polític i vaig anar-hi amb una parella de la guàrdia civil a treure'l defora». El curs següent estrenarem un nou professor de Pedagogia: Antoni Ensenyat, traspasat fa dos anys. L'atzar va voler que la LRU ens arribàs a ajocar en el mateix Departament. Va morir de la manera que havia viscut, en un cert desempar, obsedit perquè no volia deixar de fer classes. Fou «don Antonio» —aquest era el nom amb què els estudiants l'anomenaven—, segurament, l'exemplar més dramàtic de la pedagogia franquista. En assabentar-nos de la seva mort, en Martí March cridà per telèfon els familiars, per preguntar-los quan seria el funeral. Li varen respondre que no ho sabien, perquè tenien moltes coses a fer... Finalment, crec que n'hi arribaren a dir un. Llavors ens oferiren els seus llibres, per si el Departament els volia comprar. En Martí preguntà si n'hi havia molts i li varen respondre: «Un metre cúbic».

Hi he pensat sovint, d'ençà d'aquell dia. Què deu significar un metre cúbic de pedagogia? Perquè «don Antonio» havia llegit un metre cúbic de pedagogia... Aquell metre cúbic que els hereus tractaven de vendre'ns.

Vaig aprendre-hi poques coses, en aquella Escola Normal. El que em va ser més útil fou tot allò que

apreníem en els treballs forçats de la classe de Pràctiques. El professor ens feia cavar un tros de terra, pintar una paret, reparar la clau d'un llum, encolar una cadira, desembossar un vàter... Em va ser necessari a les escoles on vaig exercir la meva

professió: abandonades, inhòspites i brutes. Però no creguéssiu que això és una altra història. És, no ho dubteu, la mateixa història. ◆